

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

op de zelfontwikkeling, en op zo'n manier kunnen dromen vruchtbaar gebruikt worden in de therapie. Zijn vraag was onder andere of hier neurowetenschappelijk bewijs voor bestond. Of er een continuïteit was tussen het proces van dagdromen en nachtdromen. Is er een neuronale verhouding tussen het impliciete geheugen en dromen?

Zoals gewoonlijk op deze congressen boden de middagen een veelheid aan keuzes in parallelsessies:

- over dromen: hoe de dagrestanten in een droom bijna altijd een hoge gevoelsinhoud hebben; en dat er een correlatie is tussen het herinneren van dromen en 's nachts vaak ontwaken;
- over het belang van affectieve aanraking in het integreren van verschillende psychische functies (ik moest denken aan Anzieu's huid-ego);
- over hoe een goede slaap de ervaring van schaamte beïnvloedt — dit laatste in een Nederlands onderzoek.

Eén onderdeel wil ik eruit lichten, omdat het mij tot tranen toe ontroerde. Een Italiaanse groep van psychoanalytici werkt met patiënten die zware hersenbeschadigingen hebben. Een man had een minimale staat van bewustzijn (*minimal state of consciousness*) na een motorongeluk. Aan het begin van de behandeling zien we een rigide man met starre blik zonder enkele reactie in gezicht of lichaam. Door het gebruik van de Boston Change Process 'moments of meeting' liet Davide Tomatis zien hoe keer op keer het 'gevangen zelf' van de man werd aangesproken, en zijn minieme reacties — een knipperend oog — herhaaldelijk gespiegeld werden met empathie en aanmoediging. Langzaam maar zeker ontwaakte hij, begon te spelen met de therapeut. Door het ontstaan van een non-verbale, maar dynamische communicatie, werd duidelijk een affectieve en intersubjectieve relatie weer mogelijk. Door middel van herhaling bleek er toch plasticiteit te zijn in een mens die bevroren leek.

Green

Verslag van

The Greening of Psychoanalysis [Londen, 18-19 september 2015]

CHRISTINE FRANCX

Voor het eerst had een congres plaats dat exclusief aan het gedachtegoed van de Franse psychoanalyticus André Green (1927-2012) gewijd was. Het werd een internationale ontmoeting met als voertaal Engels, wat bijzonder aanvoelde bij een dergelijke ultra-Franse aangelegenheid. Het congres telde slechts honderdveertig deelnemers, die wel uit alle hoeken van de wereld waren gekomen voor dit korte symposium ter ere van André Green.

De studiedag werd de avond ervoor ingezet met een korte toespraak van de weduwe van Green, Litzia Guttieres-Green, die zelf psychoanalytica is. Zij beschreef hoe ze was geraakt toen haar man zich op een bepaald ogenblik volkomen had overgegeven aan de doodsdrijf en ze alle inspiratie en vitaliteit zag verdwijnen bij deze zo energieke man. Daarna volgde een anderhalf uur durend filmfragment uit 2011 van Green in gesprek met Fernando Urribarri (Argentinië); het zou Greens laatste interview worden. We zagen een André Green, reeds vermoeid en getekend door voorgaande herseninfarcten, die tegelijk met een heldere blik de geschiedenis van zijn denken en talrijke geschriften besprak. De evenwichtige wijze waarop Urribarri hem daarbij begeleidde (soms aandringend op een duidelijk antwoord, soms voorzichtig helpend bij het vinden van een naam of exacte datum, maar zonder ooit een formulering te forceren) was opmerkelijk en genoot veel waardering. Green noemde *Le travail du Négatif* zijn voornaamste theoretische werk en sprak opvallend veel over de doodsdrijf, een complex concept.

Wat de Britten met veel genoegen hoorden, was dat het contact van Green met de Britse

psychoanalyse in de jaren zestig voor hem een wereld deed opengaan en dat hij daar de ware betekenis van psychoanalytisch werken ontdekte. Een belangrijk deel van het filmdocument was trouwens gewijd aan de moeilijke relatie met en het progressief afstand nemen van Lacans denken in Greens vroege jaren.

De studiedag zelf was rijk en gevarieerd: in de voormiddag werden twee klinische bijdragen gebracht door Rosine Perelberg en Jed Sekoff. Beiden hebben vaak met Green samengewerkt en het was geen geheim dat hij, ondanks zijn vaak boude uitspraken en vernietigende commentaar, toch wel erg veel vrienden maakte. Greeniaanse concepten als *‘the framing structure’*, *‘life and death narcissism’*, *‘dead mother complex’* en *‘private madness’*, werden zorgvuldig geïllustreerd, evenals de rol van affect, de betekenis van *‘figurability’* en de rol van de analyticus hierin bij *borderlinepathologie*, en de twee vormen van *‘the work of the negative’*. De discussie met de toehoorders was boeiend en sloot misschien mede door het beperkte aantal deelnemers nauw aan bij de gepresenteerde lezingen. Het leek wel of de greeniaanse metapsychologie door deze studiedag een eind verder opschoot door verheldering en verdieping van zijn denken, misschien niet in het minst doordat de Meester niet meer is. Zo vertelde Perelberg de anekdote van een informeel door Green bijeengeroepen miniconferentie (dertig analytici van internationale allure) met als enige doel: met hem te discussiëren over de doodsdrijf. In werkelijkheid hebben ze gedurende negen uur aan één stuk naar hem geluisterd en gingen allen gefrustreerd, maar intellectueel vervuld naar huis. In de namiddag werden eerst twee lezingen vanuit een niet-klinische hoek gehouden. Gregorio Kohon besprak het werk van het negatieve in de beeldende kunst en ging in detail in op de werken van Serra en Chillida. Hij benadrukte dat het niet ging om toegepaste psychoanalyse in de zin van een analytische verklaring van de kunstuiting, maar eerder om het uitdrukken van een analy-

tisch concept. Kohons poëtische taal was aansprekend, de beelden deden de rest. Hij legde het verband met het *unheimliche* in deze werken, waarbij men niet zozeer de sculpturen moet bekijken, als wel ze een fysieke indruk moet laten maken. In december 2015 verschijnt Kohons nieuwe boek, *The aesthetic experience and the uncanny*, en deze voordracht was een korte versie van een van de hoofdstukken.

Daarna hield Michael Parsons een indrukwekkende voordracht, waarin hij de minder bekende literaire geschriften van Green onder de aandacht bracht en meer in het bijzonder diens kennis van de hellenistische literatuur. Het voert hier te ver om de analyse van de drie versies van de *Oresteï* (door Aeschylus, Euripides en Sophocles) te bespreken of hoe de Theseus-mythe en de Oedipus-mythe complementair zouden zijn voor Green, maar het stimuleerde mij wel dit onderwerp vroeg of laat eens nader te bekijken.

Ten slotte kwam Fernando Urribarri aan het woord met een overzicht van de evolutie van Greens denken naar een nieuw, hedendaags paradigma, waarin er plaats is voor de analytische behandeling van zowel neurotische en psychotische als *borderlinepathologie*. Ondanks de prettige tekst en de sympathieke manier van voordragen, was de ambitieuze poging om een overzicht te bieden nogal vermoeiend.

Het was zeker een geslaagde en stimulerende studiedag, al was de afwezigheid van Franse analytici opvallend. Wellicht is de taal een barrière geweest, maar misschien is het ook zo dat zij Green als *‘hun’* Green blijven zien, terwijl hier duidelijk werd hoezeer Green gesteld is geweest op internationale contacten en debat. Overigens was de nadruk die door sommige sprekers gelegd werd op hun geprivilegieerde contacten met Green soms storend, en men kan zich afvragen in welke mate een idealiserende overdrachtsrelatie is blijven bestaan en er een erfenskwestie speelt: *‘Whose Green is this?’* Het gedachtegoed van André Green is echter zonder twijfel enorm belangrijk voor

de verdere ontwikkeling van de psychoanalyse en het is dus niet verwonderlijk dat men dit ook buiten Frankrijk wil realiseren. De meeste van zijn geschriften zijn bovendien in het Engels vertaald en uitgegeven bij Karnac. De Britse interpretatie van Greens werk en het verder ontwikkelen van zijn gedachtegoed (bijvoorbeeld Rosine Perelberg, *Murdered father, dead father complex — Revisiting the Oedipus complex*) is zeker het volgen waard en kan in de toekomst een belangrijke verbinding tussen de Franse en Angelsaksische psychoanalyse gaan betekenen.

Vergeleken met een soortgelijke studiedag te Parijs, kort na Greens overlijden, waar men de indruk had ‘niets nieuws’ te horen en er een nogal idealiserende sfeer heerste, vond ik deze *Greening of psychoanalysis* meer wetenschappelijk, in de zin van onderzoekend en bevragend. Dat ligt misschien aan de Britse openheid, die Green zelf vanaf het eerste contact met hen aansprak, en mogelijk speelt de Britse analytische traditie, gevormd door hun geschiedenis met Winnicott, Bion en Klein, een belangrijke rol. Maar zeker helpt de tijd die verstreken is sinds Greens overlijden om met een frisse en nieuwe blik te kijken naar het wetenschappelijke oeuvre dat hij naliet. Hopelijk kent het initiatief van deze studiedag een vervolg!

Nee, Griet, dat kunnen wij niet

Verslag van

.....
 NVPP-studiedag *Echt contact is niet de bedoeling* [Amsterdam, 6 november 2015]
 .....

MARIT VAN DER MEULEN
 .....

‘Ik vind jullie de redders van de wereld.’
 Schrijfster Griet op de Beeck staat midden op het podium van De Rode Hoed. ‘Ik wou

schrijfster worden, maar ik schaamde mij. Ik durfde niet. Ik voelde niets. Ik moest zelfs nog leren de koude vloer onder mijn voeten te voelen wanneer ik beneden kwam om mama te troosten en papa te kalmeren.’
 Het thema van de studiedag van de NVPP is *Echt contact is niet de bedoeling*. Griet op de Beeck vertelt hoe in het meest persoonlijke het meest universele schuilt, hoe interessant alles onder het tapijt is en hoe er, zolang er onzekerheid is, nog hoop is. En hoe haar lezers een selfie maken met haar boek, hun hoofd en een strand met palmen. ‘Doe je droom’, roept ze, verwijzend naar Martin Luther King, die de Nobelprijs aanvaardde uit naam van diegenen die minachting koesterden voor de hopeloosheid. Tranen vallen op mijn iPad. Hebben wij met z’n allen Griet op de Beeck echt gered? Is zij dankzij ons een schrijfster in de traditie van Tsjechov geworden? Ze verdwijnt na haar toespraak tijdens een daverend applaus meteen de coulissen in. Echt contact is niet de bedoeling. We kunnen Griet op de Beeck niets meer vragen.

In *Over contact en ontmoeting* vertelt Marc Hebbrecht over fantasieën — rêverieën in termen van Bion — over verlangens en afwijzingen als toekomstig patiënt en therapeut elkaar voor het eerst ontmoeten. Een stem aan de telefoon, een blik en een handdruk ... en we denken en voelen van alles. Een allereerste ontmoeting is een interpretatie van lichamelijke gewaarwordingen. In de diepte is het een gecodeerde herhaling van het vroege contact tussen moeder en kind. ‘Bèta-elementen’ noemt Bion de primaire emoties en lichamelijke sensaties. Als baby huilt, honger heeft of wil knuffelen, heeft moeder een gevoel en een reactie. Misschien troost ze, voedt ze of houdt ze vast. Moeders eigen gevoel en haar reactie op baby zijn in termen van Bion een ‘rêverie’. Baby ontwikkelt vanuit moeders reactie op zijn pijn en kou gevoelens en gedachten. ‘Alfa-elementen’ in termen van Bion. ‘Zet alles opzij’, zegt Marc Hebbrecht, ‘genees niet, denk niet aan theorie. Maar droom, kijk en denk.’ Is de toekomstige